

MET DE RELIEKEN VAN DE HEILIGE AMELBERGA VAN GENT NAAR TEMSE.

Vergeeten jaarlijkse bedevaart (tot 1539) van de Sint-Pietersabdij, tegenhanger van de Sint-Lievensprocessie van Sint-Baafs

Luc Devriese

Afb. 1. Beeld van de heilige Amelberga voorgesteld als martelares en non in een wat ongewone positie: met de voeten op een grote vis (overgenomen uit Claes J. en A., 2009, Sanctus, Davidsfonds, Leuven).

In een bijdrage over de Wijzemanstraat en omgeving verschenen in Ghendt-sche Tydinghen 2017 nr. 2, werd kort melding gemaakt van de Sint-Amelberga verering van de zusters-penitenten in een verdwenen klooster dicht bij de Sint-Jacobskerk (1). De Sint-Amelbergastraat ontleent er haar naam aan. Hoe kwam de cultus van die figuur daar terecht? We mogen aannemen dat dit gebeurde via de Sint-Pietersabdij, patroon (voogd) van het kloosterke (2).

Afb. 2. Een heiligenprentje ('santje') uit de daarin gespecialiseerde Antwerpse ateliers Fruytiers (overgenomen uit Claes e.a., 2005): Amelberga met tegen haar aan vleiende steur, martelarenpalm en koninklijke attributen.

Deze abdij promootte die heilige maagd en probeerde haar zelfs als tegenhanger op te voeren van Sint-Lieven. Dat had ze nodig want Lieven hoorde bij de concurrerende abdij Sint-Baafs en was erg populair. Hoewel al bijna een half millennium geleden opgeheven, is de jaarlijkse Sint-Lievensprocessie van Gent naar Sint-Lievens-Houtem nog steeds heel bekend, zelfs berucht.

Totaal vergeten daarentegen is de analoge, eveneens jaarlijkse Sint-Amelbergabedevaart van Gent-Sint-Pieters naar Temse, waar de heilige maagd Amelberga stierf en begraven werd. Tot op heden wordt in Temse de 'Wegom' gestapt, een bedevaart met de relieken (overblijfselen) van de heilige, 23 km langs de vroegere parochiegrenzen en langs meerdere kapelletjes (3). Naast die bedevaart is er nog een tweede reden om Amelberga even terug onder de aandacht te brengen, en wel de associatie van deze figuur met de voor Gent erg belangrijke Schelde en de erbij horende scheepvaart en riviervisserij.

Een typisch Merovingische volksheilige

Heiligen uit de vroege middeleeuwen, meer bepaald uit de Merovingische-Karolingische tijd, balanceren nog op de grens van het geloof in een magische wereld in overgang naar een christelijk geloof in één God en de daarmee samenhangende regelgeving door sterke kerkelijke organisaties. Wellicht om ze te helpen legitimeren werden vroegmiddeleeuwse wonderdoeners die lokaal als heilige beschouwd werden, door de veel latere opstellers van hun levensverhalen meestal geassocieerd met de koningshoven of wat daarvoor in die tijd moest doorgaan. De meest wonderlijke avonturen werden aan hen toegeschreven.

In het geval van Amelberga die leefde in het laatste kwart van de zevende eeuw – begin achtste eeuw, was het niet anders. Ze zou geboren zijn ergens in de Ardennen, en volgens een heiligenleven ('vita') zowat drie eeuwen later opgeschreven door Goscelin van Sint-Bertijns, zou ze behoord hebben tot de Pepijnse hofmeierdynastie die de macht van de Merovingische koningen overnam (4). Ze werd opgevoed in het Haspengouwse klooster van Munsterbilzen door haar heilige tante Landrada. Vandaar dat we ze ook als Amelberga van Munsterbilzen betiteld zien. De jonge vrouw voelde zich geroepen om als maagd de Heer te dienen, maar kwam onzacht in aanvaring met een machtige afstammeling van de Pepijns. Volgens het meest bekende verhaal zou dat Karel Martel geweest zijn. Toen die Amelberga tot vrouw wou nemen, vluchtte ze. Nadat de geweldenaar haar in het Oudenaardse te pakken kreeg, verzette ze zich hevig: ze wou immers haar aan God gewijde maagdelijkheid bewaren. Karel brak of ontwrichtte zelfs haar arm, hetgeen de jonge dame meteen de martelarenpalm opleverde. Volgens de overlevering gebeurde het vergrijp in Mater, nu deelgemeente van Oudenaarde dicht bij de Schelde. Het dorp hield er Sint-Amelbergabronnen en dito water aan over, samen met een kapel.

Een niet bijster fraaie episode. Daar kan men zich wel een paar vragen bij stellen: Karel Martel is dat niet de grote held van de slag van Poitiers, bijgevolg

de meest succesrijke verdediger van het Roomse geloof tegen de oprukkende islamitische moren? Zou uitgerekend een dergelijke heroïsche figuur zich tot zoiets vuigs verlagen? Om dit te begrijpen moet men weten dat Martel zich op nogal drastische wijze bezittingen toe eigende die door de Merovingische koningen nog niet al te lang tevoren aan de vele toen gestichte abdijen geschonken waren. De gronden had hij nodig om zijn helpers te belonen en hen aldus als leenmannen aan zich te binden. Dat systeem was de basis van de feodale maatschappij. Zelfs zijn overwinning bij Poitiers die de opmars van de moslims definitief stopzette, maakte hem tijdens de middeleeuwen niet bepaald populair bij de monikken, de enigen die de pen hanteerden in die tijd. Andere versies van Amelberga's verhaal houden het bij Pepijn de Korte en zelfs Karel de Grote die jacht maakten op de heilige maagd en op dezelfde manier haar arm of schouder teisterden. Niet onterecht dus dat Amelberga vooral aanroepen werd tegen arm- en schouderlijden (5). In de door geestelijken opgeschreven heiligenlevens is er nergens sprake van bescherming tegen kwaadaardige watergeesten, zoals in het vorige GT-artikel verondersteld werd. Maar dat is ook niet te verwachten: in kerkelijke kringen werd elke referentie naar dergelijke creaturen geweerd. Zij hoorden immers thuis in het heidense volksgeloof. Een speciale associatie met mythische waterwezens valt wel af te leiden uit wat volgt.

Naar Temse met wonderbaarlijke vissen: steuren

Dat Amelberga aanroepen kon worden ter bescherming tegen watergeesten is best mogelijk gezien haar intieme associatie met het waterleven die we zien in een tweede, beter bekende cultusplaats. Die is eveneens te zoeken aan de Schelde: in Temse, een flink eind stroomafwaarts, waar Amelberga zich met haar volgelingen zou vestigen. Ze werd er trouwens naar toe gebracht op de rug van een grote vis, volgens de latere overlevering een steur (*Acipenser sturio*). Steuren leven in onze kustwateren en trekken tijdens het voorjaar en in de vroege zomer riviermondingen in om zich voort te planten. Die grote slanke dieren, die 2 tot 3,5m kunnen meten, uitzonderlijk tot 6m lang en 400kg zwaar worden, doken in vroeger eeuwen nogal eens in de Schelde op. Dergelijke grote beesten spraken tot de verbeelding, dat spreekt vanzelf.

Nadat Amelberga zich in Temse met haar volgelingen gevestigd had, gebeurden er tal van wonderen waarbij bij voorkeur grote vissen, steuren, een belangrijke rol speelden. Een meisje uit haar gevolg dat kruiden aan het verzamelen was op de oevers van de Zenne bij Vilvoorde, kwam dood van schrik op de (toekomstige) heilige toegestormd: ze dacht dat een grote vis uit het water naar haar toesprong om haar te verslinden. Amelberga begreep onmiddellijk dat de vis zich als voedsel wou aanbieden (afb. 1 en 2). Ze trok erop af en op haar bevel moesten de toegesnelde vissers vleesstukken uit de steur snijden die kalm bleef liggen en op die manier nog geruime tijd voor voedsel zou zorgen. Levende vers! Op een andere keer kwam men haar melden dat het Scheldewater bloed geworden was, of minstens bloedrood. Dat vreemde

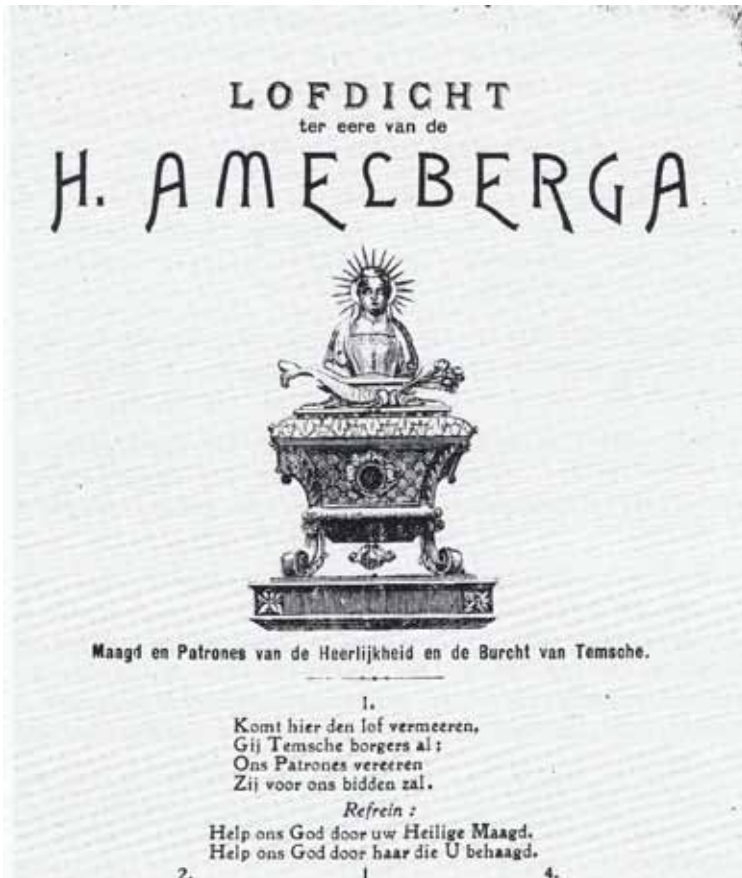
verschijnsel wist de reine maagd te bezweren en ook dat wonder leverde flink wat smakelijke vis op.

Uiteindelijk stierf Amelberga in Temse en ze werd er begraven. Haar relieken zouden er blijvend vereerd worden. Met dergelijke wondere daden van de heilige aan of in het water mogen we Amelberga beschouwen als een 'rivier-heilige', mocht dat begrip bestaan, zelfs als een 'Scheldeheilige'. In Temse werd ze opgevoerd als beschermheilige van de schippers (6). In een lang dichtwerk (afb. 3) stelden de Temsenaren het als volgt voor:

'Siet ons rivieren en schepen gaen swieren,

Wilt Amelbergh rein maegt ons bestieren,

Als wij u groote glorie gaan vieren (bis)'.

Afb. 3. Drukwerkje met een voorstelling van het reliekschrijn van Sint-Amalberga in Temse en de aanhef van een lang gedicht haar ter ere (uit Ruys, 1959).

Verhuis naar Gent

In Temse mengde zich echter een derde speler in het verhaal, een machtige speler, nog maar eens aan de Schelde te situeren: de Gentse Sint-Pietersabdij, toen Blandinium genoemd. Het kan trouwens geen toeval zijn dat zowel Mater als Temse door schenking bezit waren van de abdij. Deze zag wel wat in de heilige relieken van Temse. De monniken planden een verhuis naar een veel prestigieuzer plek, hun eigen abdij op de Blandijnheuvel uiteraard, nagenoeg halverwege tussen Temse en Mater aan de Scheldeoever. Ze gingen de stoffelijke resten in Temse halen om aan hun eigen reliekenschat toe te voegen. De overbrenging gebeurde in de periode 863-879 (7).

De arme vissers, schippers en boertjes uit het arme plaatsje hadden daar geen verhaal tegen. 'Roven' was het niet wat de Pieterlingen deden: het dorp was hun 'eigendom', immers. Bovendien kwam de heilige een handje toesteken om zichzelf, of althans haar stoffelijke resten, te verhuizen. Dat gebeurde met behulp van een wonder. Toen het bootje met haar lichaam in Temse van wal stak, schoten twee enorme steuren te hulp om het vaartuigje met zijn kostbare inhoud voort te stuwten naar Gent. Als dat geen onbetwistbaar teken van instemming was voor de reliekenverhuis! De latere hagiografen van Amelberga haastten zich om als verklaring van de operatie de Noormannen te laten opdraven. Dat lijkt overigens best mogelijk. De chronologie klopt. De streek onderging in 879 de ergste Vikingenraid. Tegen deze heerschappen had Temse immers niet het minste verweer, terwijl de abdij zich ondanks minstens één verwoesting en een kortstondige vlucht van de monniken, uiteindelijk toch kon handhaven op de Blandijnheuvel. Dit in tegenstelling tot hun collega's van Ganda (de Sint-Baafsabdij) die zich tientallen jarenlang in de Champagnestreek moesten schuilhouden met o.m. hun grootste schat: het gebeente van de heilige Bavo.

Sint-Amelberga verering in Gent en jaarlijkse processie naar Temse

In de geschriften van de Sint-Pietersabdij duikt de naam pas in 941 op. Ze was niet de enige heilige die er speciaal vereerd werd. De abdij had een reliekenschat van zo maar eventjes acht of tien heiligen, actueel meestal volslagen onbekenden (8). Ze werden bewaard in een bijzonder kunstige 'IJzeren Zolder'. Die was in de prachtig beeldende woorden van Marcus van Vaernewijck: 'so constich ghemaect dat hij uyt den pavemente schijnt te groeyen. Hy is zeer wel verdeelt, en daer-en-boven met zulke aerdige kronkel- en vlechtwerken verciert, dat men soude zeggen dat den meester die hem gemaect heeft het yzer konde behandelen ende buygen als(of) het wasch geweest had' (9). Het was Amelberga die in Gent uitgroeide tot de meest populaire heilige van de abdij. Ze moest en kon het opnemen tegen Sint-Lieven, die andere legendarische volksheilige van grote concurrent Sint-Baafs. Zo kenden de jaarlijkse Sint-Amelbergaprocessies een grote volkstoeloop. Ze werden ingericht door twee broederschappen, 'confrérieën', of gilden: een van 'Sint-Amelberga-Binnen' (in Gent, Sint-Pietersdorp) en een tweede van 'Sint-Amelberga-Buiten'. Deze laatste recruteerde niet in Temse, maar vermoedelijk in de uitgestrekte

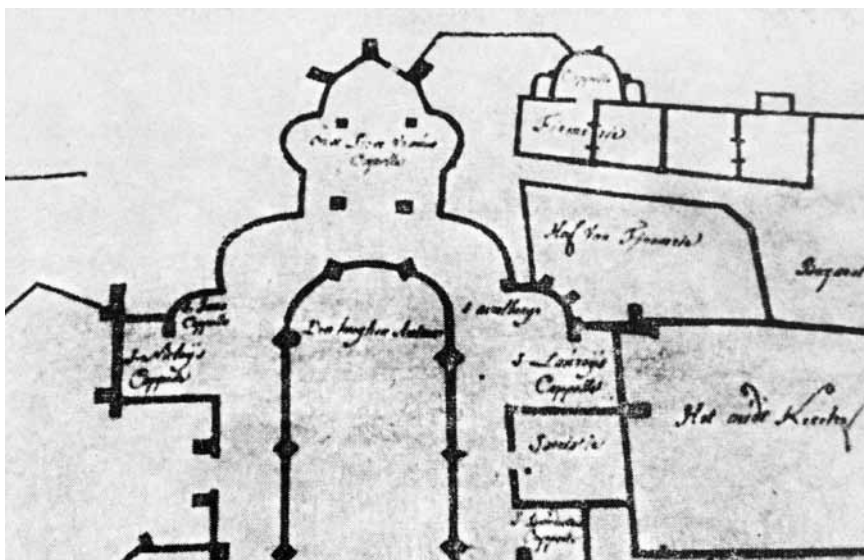
Sint-Pietersheerlijkheid grenzend aan het Gentse grondgebied. Deze dubbele structuur bestond wellicht niet vanaf het begin, maar zeker in een latere fase. Ieder jaar bracht men de 'fiertel' (reliekenschrijn) van de heilige naar Temse en terug. Meer dan waarschijnlijk trokken niet enkel de eigenlijke gildeleden naar het dorp aan de Schelde, maar ook familieleden en vrienden. Ze konden er zowel over land als te water naar toe. Wellicht ontstond dat gebruik om een belofte te vervullen of een schuld aan de Temsenaren te delgen. Die hadden immers ook recht op 'hun' heilige in haar eerste rustplaats.

In de oudere literatuur waren er daarover weinig gegevens beschikbaar. Dankzij het werk van Paul Trio over de Gentse broederschappen weten we iets meer (10). Die semi-religieuze verenigingen, nu vergeten, waren ooit zeer belangrijk in het stadsleven. Een eerste vermelding van de broederschap van Sinte Amelberga dateert van 1182-1183. Het betreft een tekst met de goedkeuring van niemand minder dan de paus om de bijzetting van leden van de broederschap in de begraafplaats van de abdij toe te laten. Uit de bewoordingen valt af te leiden dat de vereniging toen al bestond, hoe lang valt onmogelijk te achterhalen. Uitzonderlijk vroeg is dat niet: dergelijke broederschappen werden in andere abdijkerken elders in het land al in de negende eeuw genoteerd.

In die vroegste vermelding is er sprake van de confrérie (confratria) van Sint-Pieter en Sint-Godewale. Deze laatste was een Bretoense kluizenaar en bisschop waarvan de relieken om nogal obscure redenen in de abdij terecht gekomen waren. Niet zoveel later, in 1226, wordt Sint-Pieter vervangen door Amelberga. Dit kan enkel verklaard worden door de toenemende populariteit van deze lokale heilige vanaf de jaren 1100. In de daaropvolgende eeuw zou ze haar Bretoense collega in de praktijk overvleugelen en mettertijd nagevoelghelemaal verdringen.

Sinds 1341 konden de Amelbergabedevaarders een vermindering van hun zondenschuld (aflaten) bekomen. Dat hadden ze misschien wel nodig. In 1402-1403 wordt een Amelberga-altaar in de abdijkerk vermeld en even later een kapel met dezelfde naam. Op het zogenaamde Rode Plan, een 15de-eeuwse plattegrond van de romaans-gotische abdijkerk, voorganger van de huidige, staat de kapel weergegeven zuidoostelijk naast 'den hooghen auter', dicht bij 'het oude kerckhof', een prominente plaats (afb. 4). Bij plechtigheden in de Amelbergakapel en in processies voerden de leden van de twee broederschappen 'den ghuldenkleede' (gildeklee) mee. Was dat een kostelijk uitgevoerd klee om over het reliekschrijn te leggen? Of was het een baarklee om de kist van overleden leden te bedekken tijdens lijkdiensten bij het Amelberga-altaar? Uit de jaren 1438-1444 bleef een ledenregister bewaard van de gilde (broederschap) die formeel nog steeds de naam Gode-wale associeerde met die van Amelberga. De leden waren zowel vrouwen als mannen: 'Dit zijn de guldebroeders en de guldezusters ...'. Aan het hoofd stond ofwel één deken ofwel twee (voor de twee geledingen). Een gelijkaardige indeling bestond in de Sint-Baafsabdij waar een Sint-Lievens broederschap 'van binnen' en een 'van buiten' actief waren (11). De gelijkenis tussen

de vereringen en processies in de twee abdijen is opvallend, in elk opzicht, tot en met hun beider einde.

Afb. 4. De kapel 'S. Amelberge' rechts van 'Den hoogen Altaer' in de zuidelijke oksel van de kooromganging op het zgn. rode plan (15de eeuw, bewaard in het Rijksarchief Gent, detail overgenomen uit Van Driessche, R., 1980, *De conventuele gebouwen van de Sint-Pietersabdij*. In: *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, Gent, deel 34, p. 24).

Het einde in Gent

De jaarlijkse processiegang naar Temse werd net als die naar Sint-Lievens-Houtem ten tijde van keizer Karel verboden. We mogen met Charles-Louis Diericx, de eerste Gentse geschiedschrijver die er van gewaagt in 1816, aannemen dat het er ook luidruchtig en 'zondig' aan toe ging, vooral bij de terugkeer uit Temse, waar er al duchtig kermis (kerkmis) gevierd was. Vermoedelijk werden beide evenementen door dezelfde keizerlijke maatregel getroffen. Het Memorieboek van de stad Gent vermeldt: 'Item, in dit jaer was afgebrocken 't gulde van Sinte Amelberghe van binnen, dat zij niet meer te Temse zouden rijden' (12).

Buiten de processie en de broederschappen zijn er weinig gegevens beschikbaar over de Gentse Amelbergaverering. Er bestond een Sint-Amelbergadag (10 juli) die in de schepenenboeken genoteerd werd. Zoals al eerder beschreven, moesten de zusters penitenten bij Sint-Jacobs jaarlijks op die dag een wassen kaars offeren aan de heilige en dat moest in de abdij gebeuren, wellicht bij haar reliekschrijn.

De Gentse relieken werden bij de tweede beeldenstorm van 1579 vernietigd, samen met de kunstige 'IJzeren Zolder' en de abdijskerk zelf. De verdwijning van het reliekschrijn gaf de genadeslag aan de Gentse Amelbergaverering. Zelfs de herinnering aan de processie verdween, althans in Gent. Voor zo-

ver ons bekend bleven er in de Gentse kerken geen relieken of afbeeldingen van Amelberga bewaard. Enkel de straatnaam bij Sint-Jacobs bleef bestaan ... maar dat is slechts schijnbaar. De naam was ook daar compleet vergeten. Het was de advocaat, verzamelaar-folklorist en dichter Jos Vermeulen die de heilige zo'n zeventig jaar geleden opviste en haar gebruikte om de vroegere Kleine Penitentenstraat te herbenoemen. Dat was eigenlijk een klein steegje (afb. 7) dat zijn oude penitentennaam niet mocht behouden.

Afb. 5. De Sint-Amelbergastraat gezien vanuit de Baudelostraat (foto 2017).

Ook het verdwenen Steurstraatje heeft er mee te maken. We begrijpen nu waarom. Het steegje verbond het Anseelepleintje met de vroegere Grote Penitentenstraat dicht bij het klooster. De naam zou afgeleid zijn van een daar gevestigde herberg De Steur (het Steurken), maar het is zeker niet te ver gezocht die te verbinden met de Amelberga verering direct in de buurt. Deze in meerdere steden voorkomende huisnaam is immers elders stevast te vinden in de omgeving van de vismarkt. Ook in Gent had je en heb je nog steeds

de Grote en de Kleine Steur aan de vroegere vismarkt, de huidige Groentemarkt (13). Bij de kaalslag en transformatie van de hele wijk ten noorden van de Vrijdagmarkt aan het begin van de vorige eeuw werd de huidige Penitentenstraat samengesteld uit de aanzienlijk verbrede Grote Penitentenstraat en dit Steurstraatje (afb. 8). Nu herinnert enkel een mooie steur op een dichtbij gelegen huisgevel in de Wolfstraat (afb. 9) daar nog aan.

Afb. 6. Detail uit het stadsplan Gevaert en Van Impe (1870, kopie in DSMG). Rue de l'Esturgeon (Steurstraat) werd verbonden met de Grote Penitentenstraat doorheen het voor de aanleg van de Baudelostraat afgebroken bouwblok tussen de vroegere Druif- en Wolfstegen. Dit werd de huidige Penitentenstraat. Onderaan links een stukje van de actuele Sint-Amelbergastraat, toen de Kleine Penitentenstraat.

Aan het eind gekomen van deze toch wel vreemde geschiedenis kunnen we ons afvragen hoe het komt dat enkel het verhaal van Sint-Lieven in Gent in het collectieve geheugen van de (historisch min of meer geïnteresseerde) Gentenaren behouden bleef, terwijl Amelberga volkomen in de vergetelheid geraakte. Historisch gezien zijn ze beide lokale volksheiligen van even twijfelachtige herkomst en reputatie (14). Wat uiteraard meespeelde is het feit dat de Sint-Baafsabdij meer intiem verbonden was met de grote Gentse stedelijke gemeenschap en meer bestudeerd en beschreven werd, terwijl het meer excentrisch gelegen Sint-Pietersdorp onderbelicht bleef. Wellicht nog de belangrijkste factor is het feit dat de Sint-Lievensprocessie een politiek kantje kreeg, toen de teruggekeerde Gentenaren, met inbegrip van bijhorende 'Sint-Lievenszotten' of 'duvelkins' hun 'geduchten heere' Karel de Stoute in 1467 een wel heel warm onthaal bezorgden, een 'blijde intrede' die ei zo na op een volksopstand uitdraaide (15). Dat kreeg uiteraard de nodige aandacht in de altijd al grotendeels politieke geschiedschrijving.

Afb. 7. Gevelsteen van het huis De Steur in de (nieuwe) Wolfstraat (foto 2015).

lets analoogs zien we onder Karel V toen een anonieme Frans schrijvende auteur, misschien iemand uit hofkringen - in hedendaagse termen: een embedded journalist - een beschrijving gaf van de excessen waarmee de Sint-Lievensprocessie in de jaren 1530 gepaard ging (16). Dit vormde de basis van wat alle latere auteurs over dat onderwerp ons wisten mee te delen. Daar tegen in gaan, dat proberen te disciplineren, zat trouwens in de geest van die tijd. Dat was niet enkel het geval bij de hervormers die protestanten zouden worden. Tijdens de contrareformatie zouden nog andere volkse semi-religieuze praktijken door de kerkelijke overheid tegengewerkt of verboden worden.

Noten

- 1 Devriese, L., 2017, Wijzemanstraat, Penitentenstraat, Sint-Amelbergastraat en ex-Minnemansteeg. In Ghendtsche Tydinghen, jg. 46 nr. 2, p. 131-144.
- 2 De naam wordt ook als Amalberga geschreven, maar de 'Oost-Vlaamse' lokale heilige mag niet verward worden met Amalberga van Maubeuge, geen reine maagd maar een godvrezende weduwe. Naast Temse, Mater en Gent werd onze maagd ook in nog enkele kleinere plaatsen vereerd. Alfons Van Werveke wijddede een van zijn talrijke krantenartikeltjes in de Gazette van Gent (12 juni 1929) aan de heilige maagd Amelberga. In de reeks Nota's Van Werveke (Stadsarchief Gent) worden zijn notities daarover bewaard. Voor wat Gent betreft is zijn tekst vooral gebaseerd op Diericx, CH.L. (1816), Mémoires sur la Ville de Gand, Gent, deel 4, p. 340. Voor deze GT bijdrage werden de meeste gegevens geput uit een 19de-eeuwse beschrijving van haar leven of vermeende leven: De Roo, P. (1872), De wonderbare maagd Sinte Amelberga. Geschiedenis van haar leven en hare reliquieën, Goemaere, Brussel. In de Ugent bibliotheek, raadpleegbaar via Books.google.
- 3 Ruys, R. (1959), Tot heil van mens en dier. Populaire heiligen in het bisdom Gent, Gent, Verbond Heemkunde Oost-Vlaanderen, p. 35-44.
- 4 Goscelin Sancti Bertini (omstreeks 1050), Vita Sanctae Amalbergae Virginis. Integraal (maar in het Latijn) te lezen op het internet. In een eerste vita in de tiende eeuw opgeschreven door bisschop Radboud van Utrecht is er nog geen sprake van verwantschap met de Pepijns. Het was de Leuvense prof. Léon Van der Essen die de legendarische Merovingische heiligen kritisch ging bekijken, zich baserende op het pionierswerk van de zogenaamde Bollandisten, vooral jezuiten, die vanaf de jaren 1600 de personen opgenomen in de heiligenkalenders bestudeerden aan de hand van de bronnen (Van der Essen L., 1908, Etude critique et littéraire sur les 'Vitae' des saints Mérovingiens de l'Ancienne Belgique, Brussel. In korte versie: Le siècle des saints, 1942). Bij Van der Essen (p. 177-182) de gelijkaardige avonturen van Amelberga met Pepijn de Korte en Karel de Grote met korte aanwijzingen van de vele tegenstrijdigheden in die verhalen, o. a. in de chronologie. Deze auteur die wel wat gewend was, schrijft: '... la légende (van Amelberga) vaut la peine d'être examinée: c'est un exemple instructif pour montrer jusqu'ou peut devier l' histoire d'une sainte sous l'impulsion de l'imagination et de la légende'. En dat ook nog zonder de volke verhalen met sturen en dergelijke die er al door de Bollandisten uitgekuist waren!
- 5 Claes, J. Claes, A., Vincke, K. (2005), Geneesheiligen in de Lage Landen, Leuven, Davidsfonds, p. 24.
- 6 De Roo, P. (1872), p. 383-387.
- 7 Volgens Victor Fris zou de overbrenging in 870 gebeurd zijn (Fris, V., Histoire de Gand, De Tavernier, Gent, 1930, tweede druk, p. 7), 'misschien in 870' volgens de kritische Joseph Walters (Walters, J., 1946, De eerste geloofspredikers op het grondgebied van het huidige bisdom Gent, Van Fleteren, Gent, p. 93). Een uitgebreid bronnenonderzoek bracht aan het licht dat dit tussen 863 en 879 te situeren is, vermoedelijk op een 27 oktober (Huyghebaert, N., 1982, La translation de Sainte Amelberge à Gand. In: Analecta Bollandiana, Société des Bollandistes, Brussel, deel 100, p. 458).
- 8 Volgens de vroeg-zestiende-eeuwse jurist Filips Wielant waren het er acht: Wulfaert, Obrecht, Godewale, Wandregisillie, Berthoud, Winwalocus, Florbert en Amelberga.
- 9 Marcus van Vaernewijck (1568), Den Spieghel der Nederlandscher Audtheyt, later: Historie van Belgis, vierde boek, kapittel 48. Hier geciteerd uit de versie van 1829. Deze auteur voegt nog Ansbertus aan de reliekenlijst van de abdij toe en

heeft het over 'tot tien' heiligen.

- 10 Trio, P. (1990), De Gentse broederschappen (1182-1580). In: Verhandelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent, deel 16, p. 23-28.
- 11 Trio, P. (1990), p. 40-42.
- 12 In de gedrukte uitgave Van der Meersch, P.C.(1852), Memorieboek der Stad Gendt, Gent, Maatschappij der Vlaemsche Bibliophilen, deel II, p. 82. De daarin vermelde datering 1530-1531 van de opheffing is volgens Trio foutief. Dat de broederschap 'van buiten' in die bron niet vermeld werd, is verklaarbaar als we aannemen dat deze niet in de bevoegdheid van de Gentse schepenen viel omdat de leden buiten het grondgebied (de 'vrijheid') van Gent woonachtig waren. Maar wellicht stopten ook zij in die tijd hun bedevaart.
- 13 De Potter, F. s.d., Gent van de oudsten tijd tot heden, deel 2, p. 353-355.
- 14 Verhelderend over de mogelijke historiciteit van Sint-Lieven: Walters (1946).
- 15 Arnade, P.J. (1991), Secular charisma, sacred power: rites of rebellion in the Ghent Entry of 1467. In: Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde in Gent, jg. 45, p. 69-84.
- 16 Gachard, L.P. (1846), Relation des troubles de Gand sous Charles Quint en 1539 et 1540, Brussel, p. 102-107.

Toemaatje : De KBOV bibliotheek beschikt over een uitgebreide reeks boeken over Heiligen (zie www.cageweb.be) en eveneens een digitaal geïnventariseerd knipselarchief destijds aangelegd door de heer Broeckhoven (KBOV-bestuurder) over Heiligenvieringen in Vlaanderen.